

RAPPORT INHEEMSE HOUTIGE GEWASSEN IN DE REGIO BREDA

ten behoeve van zaad- en stekwinning

N.Maes

november 1991

RAPPORT INHEEMSE HOUTIGE GEWASSEN IN DE REGIO BREDA

1. Verantwoording en toelichting

1.1. Landschapslementen

In het algemeen kan gesteld worden dat de regio Breda arm is aan oude landschapselementen waarin tevens nog inheems genetisch materiaal van houtige gewassen voorkomt. Gezien de eeuwenlange geschiedenis van het West-Brabantse landschap met ontginningen, funktiewijzigingen en herverkaveling is dit ook niet verwonderlijk. In grote lijnen bestaat de regio Breda enerzijds uit een deels nog middeleeuws bekenlandschap met verspreide landbouwnederzettingen. Anderzijds zien we het zand- en veengebied met merendeels jongere ontginningen en voor een klein deel onontgonnen landschap. In het bekenlandschap zijn plaatselijk rijkere fijnzandige en lemige bodems aanwezig. De oevers van onvergraven beeklopen, oudere houtwallen en bosrestanten zijn de refugia van autochtone boomsoorten en struiken. Hier groeien b.v. de Wegedoorn en Kardinaalsmuts. Ook komen hier allerlei kruidensoorten voor die indicatief zijn voor oude bosplaatsen zoals rapunzel, bosanemoon, en primula.

De voedselarme zandige en venige bodems werden al eeuwenlang ten behoeve van turfwinning afgegraven en later, veelal pas in deze eeuw, ontgonnen ten behoeve van landbouw en bos. In deze jongere landschapselementen is de kans op oorspronkelijke houtige gewassen veel geringer. Toch komen hier verspreid nog wel oudere houtwallen voor.

Een apart probleem vormen de besdragende bomen en struiken. Deze kunnen gemakkelijk door vogels worden verspreid over grotere afstanden. Van sommige soorten kan verondersteld worden dat ze vrijwel niet werden of worden aangeplant en dat ze zich steeds spontaan verjongen. Soorten als Sporkehout, Lijsterbes, Gelderse roos en Vogelkers zijn daar voorbeelden van. Soorten als Ruwe- en Zachte berk verspreiden zich gemakkelijk door de wind en slaan spontaan op. Vermoedelijk zal met name de Zachte berk niet zoveel zijn aangeplant in het verleden of als regionaal materiaal, samen met de Zwarte els, voor hakhout benut zijn. Voor selectie van besdragende soorten en windverspreiders kan het beste uitgegaan worden van materiaal in oude landschapselementen.

1.2. Oude bosaanplantingen

Opmerkelijk in de regio Breda is het voorkomen van, voor Nederlandse begrippen, zeer oude bosaanplantingen uit de 16e en 17e eeuw. Door de interesse van de Nassau's zijn deze

ontwikkeld, waarbij ook van ingevoerd zaadmateriaal werd uitgegaan. Bekend is de invoer van Grove den uit Neurenberg. Deze oude bosplaatsen als Ulvenhoutsche Bosch, Mastbosch, Liesbosch en Sint Annabosch zijn zowel cultuurhistorisch als botanisch van groot belang. Mogelijk inheems genenmateriaal blijft beperkt tot de directe oevers van waterloopjes en kwelgebiedjes die plaatselijk een zeer natuurlijke indruk maken. Archiefonderzoek kan een deel van die veronderstelling wellicht bevestigen.

1.3. Criteria

Als belangrijkste criteria voor de aanwijzing van inheems genenmateriaal zijn gebruikt:

1. voorkomen in oude landschapelementen die tenminste op de topografische kaart schaal 1: 50.000 van rond het midden van de vorige eeuw staan aangegeven.
2. het plantmateriaal moet, voor zover te determineren, inheems en niet gekweekt zijn.
3. het moet zoveel mogelijk om oudere exemplaren gaan. Dit kunnen ook oude uitgelopen stobben of hakhout zijn.
4. bij voorkeur moeten er indicatoren staan van oud bos of hakhout. Dit kunnen zowel kruiden als houtige gewassen zijn.
5. de groeiplaats moet oecologisch overeenstemmen met de natuurlijke standplaats van de soort.

Opgemerkt dient te worden dat vrijwel nooit voor 100% zekerheid vastgesteld kan worden dat het om oorspronkelijk inheems genetisch materiaal gaat! Wel is er een zekere mate van waarschijnlijkheid op grond van de gebruikte criteria. Verder taxonomisch en historisch onderzoek kan in de toekomst wellicht meer zekerheid verschaffen.

Bij oogsten van inheems materiaal is het van belang om zoveel mogelijk uit te gaan van een populatie van liefst enkele tientallen exemplaren, of van meerdere kleine populaties in een groter gebied.

1.3. Toelichting en verantwoording bij de rapportage

Ulvenhoutsche Bosch

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Behoort tot de oude bosaanplantingen rond Breda. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Inmiddels bestaat het bos grotendeels uit latere generaties aanplant. Verondersteld kan worden dat op de natte plaatsen en langs waterloopjes in het bos steeds oorspronkelijk materiaal is gebleven. Diverse kruiden in de ondergroei zijn indicatief voor oude bosvegetaties.

Houtwal langs de Ulvenhoutse weg.

Gemeente Breda.

Hoge aarden houtwal of veekering langs oude bosplaats. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857.

Liesbosch

Gemeente Breda

Behoort tot de oude bosaanplantingen rond Breda. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Inmiddels bestaat het bos grotendeels uit latere generaties aanplant, al zijn er enkele percelen met zeer oude Zomereiken. Tendele is de bodem vergraven. Verondersteld kan worden dat op de natte plaatsen en langs waterloopjes in het bos steeds oorspronkelijk materiaal is gebleven. Van enkele soorten als Sporkehout en Zwarte els staan grote exemplaren. Diverse kruiden in de ondergroei zijn indicatief voor oude bosvegetaties.

Houtwal te Notsel.

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Oude eikenhoutwal en overhoek langs oude weg. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Notsel is in aanleg een middeleeuwse agrarische buurtschap gezien de aanwezigheid van oude enkeerdgronden.

Grazen.

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Hier bevinden zich enkele oude houtwallen en kleine boerenbosjes langs de Strijbeeksche Beek. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Gezien de enkeerdgronden en vermeldingen kan Grazen tot de middeleeuwse ontginningen gerekend worden. De oevers van de meanderende beek, plaatselijk fijnzandige en lemige, zijn waardevolle relictssituaties voor inheemse houtige gewassen.

Hondsdonk.

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Landgoed dat in aanleg ten dele 17e eeuws is, maar als hoeve reeds in de 14e eeuw wordt vermeld. De houtopstanden zijn grotendeels op de topografische kaart 1838-1857 terug te vinden. Met name de loofhoutstroken langs de meanderende Roode Beek bevatten een grote variatie aan inheemse houtige gewassen. Diverse kruiden in de ondergroei zijn indicatief voor oude bosvegetaties.

Moermolen.

Broekbos met hogere dijk bij Lipseind onder Zondereigen in België. Aanwezig op de topografische kaart 1893, maar ongetwijfeld veel ouder. Bijzonder is hier de Winterlinde, die vermoedelijk is aangeplant, maar uit de omgeving afkomstig kan zijn. In Noord-Brabant is de Winterlinde vermoedelijk uitgestorven.

De Maaien.

Gemeente Baarle-Nassau.

Brede houtwal langs bovenloop van de Strijbeekse Beek. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Het betreft hier oud elzenhakhout met uitgelopen stoven.

Heimolenstraat.

Gemeente Woensdrecht.

Restant van oude houtwal. Aanwezig op topografische kaart 1838-1857. Deze plaats is opgenomen vanwege het voorkomen van de zeer zeldzame Winterlinde, die verder nergens als inheems in Noord-Brabant is aangetroffen. De mogelijkheid van oorspronkelijk materiaal is hier niet uitgesloten.

Strijbeek.

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Oude eikenwal of veekering langs de weg Strijbeek-Grazen aan de rand van Patersmoer (Goudbergven). Aanwezig op topografische kaart 1838-1857. Het betreft deels een relict van eikenhakhout waarvan grote uitgelopen stobben zijn bewaard gebleven. Het Goudbergven zelf is vrij gaaf bewaard gebleven. Op de oevers ervan is plaatselijk gagelstruweel.

Pannenhoef.

Gemeente Rijsbergen.

Bospercelen langs oude Turfvaart. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Ofschoon het hier om betrekkelijk jonge generaties bomen gaat zullen enkele soorten zich spontaan hebben kunnen handhaven. Er staan enkele opvallend grote exemplaren van Lijsterbes en Sporkehout.

Oudlandsch Laag.

Gemeente Steenbergen.

Bos langs de Ligne of Bergsche Water. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Restant van oud elzen- en berkenhakhoutbos met spontane vestigingen van o.a. Gagel. Koningsvaren kan wijzen op een oude groeiplaats.

Krabbebosschen.

Gemeente Breda.

Oude bosplaats langs de Weerij. Aanwezig op de topografische kaart 1838-1857. Interessante geomorfologische situatie van uitgestoven laagte en opgestoven heuvels. Grotendeels aangeplant bos, maar spontane vestigingen van ouds, van houtige gewassen zijn mogelijk. Onderzoek naar de herkomst van enkele oude Grove dennen is van belang.

Pottersbos.

Gemeente Steenbergen.

Bos bij boerderij 'Steenkamer'. Aanwezig op topografische kaart 1838-1857. Voornamelijk jonge aanplant. Houtwallen langs het bospad zijn deels bewaard gebleven.

Bos bij De Krabben.

Gemeente Steenbergem.

Bos langs waterloopje 'Wintergang'. Aanwezig op topografische kaart 1838-1857. Grotendeels vrij jonge aanplant. Plaatselijk oud elzen- en berkenhakhout en houtwallen.

Wolflaar.

Gemeente Nieuw-Ginneken.

Eiken houtwal langs oude weg en haaks op de weg. Aanwezig op topografische kaart 1838-1857.

Dorpsplein Retie.

Retie, Noord België.

Oude Zomerlinde, als etageboom gesnoeid. Opgenomen vanwege de hoge zeldzaamheid van de Zomerlinde, die in Noord-Brabant vermoedelijk is uitgestorven. Mogelijk is voor de boom te Retie materiaal uit de omgeving gebruikt.

Dorpsplein De Lind.

Gemeente Oisterwijk.

Oude Zomerlinde, als etageboom gesnoeid. Opgenomen vanwege de hoge zeldzaamheid van de Zomerlinde, die in Noord-Brabant vermoedelijk is uitgestorven. Mogelijk is voor deze boom materiaal uit de omgeving gebruikt.

1.4. Lijst van inheemse bomen en struiken uit de regio Breda.

1. Prunus padus (Vogelkers)

1.1. Ulvenhoutsche Bosch, Ulvenhout, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje Bavelische Leij; 396,5-114,7.

1.2. Ginneken, gemeente Breda. Houtwal langs de Ulvenhoutseweg; 396,6-113,8.

1.3. Liesbos, gemeente Breda. Langs de Torendreef, zuidkant, houtwal langs greppel en bosperceel; 399,8-107,5.

1.4. Liesbos, gemeente Breda. Langs waterloopje in bos; 399,7-107,6.

1.5. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Houtwal langs de Roode beek; 391,8-116,7.

2. Rhamnus frangula (Sporkenhout)

2.1. Ulvenhoutsche Bosch, Ulvenhout, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje Bavelische Leij; 396,5-114,7.

2.2. Liesbos, gemeente Breda. Langs afwatering en pad in het bos; 399,7-107,6. Voor deze soort opvallend grote exemplaren.

- 2.3. Notsel, gemeente Nieuw-Ginneken. Eikenwal en overhoek langs de Daesdonckseweg tussen Ulvenhout en Galder; 393,65-113,15.
- 2.4. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Berkenbosje; 389,3-115,7.
- 2.5. Ginneken, gemeente Breda. Houtwal langs de Ulvenhoutseweg; 396,6-113,8.
- 2.6. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Bosperceel langs Turfvaart, noordelijke deel; 392,5-103,8.
- 2.7. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Bosperceel langs Turfvaart, midden gedeelte; 392,2-103,3.
- 2.8. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Bosperceel bij de Pannenhoef, zuidelijk gedeelte; 391,3-103,3.
- 2.9. Oudlandsch Laag, gemeente Steenbergen. Bos langs de Ligne of Bergsche Water en afgraving; 396,4-81,0.
- 2.10. Krabbebosschen, gemeente Breda. 394,6 (7)- 109,3 (4).
- 2.11. Pottersbos, gemeente Steenbergen. Bij boerderij Steenenkamer, alleen in de houtwallen langs het bospad; 394,0 (3)-81,7 (8).
- 2.12. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs de Strijbeeksche beek; 389,3-115,4.

3. *Rhamnus catharticus* (Wegedoorn)

3.1. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4. Slechts één exemplaar waargenomen.

4. *Alnus glutinosa* (Zwarte els)

4.1. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4.

4.2. Moermolen, België. Bosrand langs pad; 378,5/378,7-121,1/121,4.

4.3. De Maaien, gemeente Baarle-Nassau. Brede houtwal langs beek. 388,0-118,5.

4.4. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Berkenbosje; 389,3-115,7.

4.5. Liesbos, gemeente Breda. Langs afwatering in het bos; 399,7-107,6.

4.6. Bos ten noorden van 'de Krabben' onder Steenbergen, gemeente Steenbergen. Hakhoutbosje ten noorden van en naast de

'Watergang'; 397,3-81,9.

4.7. Oudlandsch Laag, gemeente Steenberg. Bos langs de Ligne of Bergsche Water en afgraving; 396,4- 81,0.

4.8. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs de Strijbeeksche beek; 389,3-115,4.

5. *Evonymus europaeus* (Wilde kardinaalsmuts)

5.1. Ginneken, gemeente Breda. Houtwal langs Ulvenhoutseweg; 396,6-113,8. Vermoedelijk weinig vruchten meer.

5.2. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4.

6. *Ribes rubrum* (Aalbes)

6.1. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4.

7. *Cornus sanguineus* (Rode kornoelje)

7.1. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4. Waarschijnlijk weinig vruchten meer.

7.2. Ulvenhoutsche Bosch, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs afwateringen en paden; 396,5-114,7. Waarschijnlijk weinig of geen vruchten.

8. *Tilia cordata* (Winterlinde)

8.1. Woensdrecht op de grens met Bergen op Zoom. Houtwal langs Heimolenstraat; 387,2-80,5.

8.2. Moermolen, België. Bosrand langs pad; 378,5/378,7-121,1/121,4. Vermoedelijk in de noordelijke houtwal haaks op het bospad de meeste vruchten.

9. *Sorbus aucuparia* (Wilde lijsterbes)

9.1. Ulvenhoutsche Bosch, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje Bavelse Leij; 396,5-114,7.

9.2. De Maaien, gemeente Baarle Nassau. Brede elzenhoutwal langs beek; 388,0-118,5.

9.3. Pannenhoeft, gemeente Rijsbergen. Noordelijk deel langs de Turfvaart. Grote exemplaren van 5-7 meter hoog, deels met oogstbare bessen.
392,5-103,8.

9.4. Liesbos, gemeente Breda. Langs waterloopje in bos bij Torendreef; 399,7-107,6.

10. *Viburnum opulus* (Gelderse roos)

10.1. Landgoed Hondsdonk, gemeente Nieuw-Ginneken. Loofhoutstrook langs de Roode beek; 392,7/392,9-116,3/116,4.

10.2. Ulvenhoutsche Bosch, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje Bavelse Leij; 396,5-114,7.

10.3. Bos ten noorden van 'de Krabben', gemeente Steenberg. Houtwal op de grens van weiland en bosperceel; 397,2-82,1.

10.4. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs de Strijbeeksche beek; 389,3-115,4.

11. *Quercus robur* (Zomereik)

11.1. Langs de weg Strijbeek-Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Houtwal bij het Goudbergven; 390,4-114,5/114,8. Vermoedelijk weinig vruchten.

12. *Myrica gale* (Gagel)

12.1. Langs het goudbergven, gemeente Nieuw-Ginneken. 390,3-114,7.

12.2. Krabbenbosschen, gemeente Breda. In en langs noordelijk moerasgedeelte; 394,7 (8)- 109,5.

12.3. Oudlandsch Laag, gemeente Steenberg. Bos langs de Ligne en afgraving; 396,4-81,0.

13. *Salix cinerea* (Grauwe wilg)

13.1. Ulvenhoutsche Bosch, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje van de Bavelse Leij en paden; 396,5-114,7.

13.2. De Maaien, gemeente Baarle-Nassau. Brede elzenwal langs beek; 388,0-118,5.

13.3. Liesbos, gemeente Breda. Houtwal langs greppel en bos aan de Torendreef, zuidzijde; 399,8-107,5.

13.4. Bos ten noorden van 'de Krabben', gemeente Steenberg. Houtwal op de grens van weiland en bosperceel; 397,2-82,1.

14. *Salix aurita* (Geoorde wilg)

14.1. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Berkenbosje; 389,3-115,7.

14.2. Ulvenhoutsche Bosch, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs pad; 396,3-114,7.

14.3. Wolflaar, gemeente Nieuw-Ginneken. Houtwal langs de weg; 397,1-115,5.

14.4. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Langs bospad in noorde-

lijk gedeelte; 392,7-104,0.

14.5. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Bos nabij pad, midden-gedeelte; 392,2-103,3.

14.6. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Zuidelijk deel bij de Pannenhoef langs pad; 391,3-103,2.

14.7. Krabbeboschen, gemeente Breda. Langs moerasgedeelte; 394,7-109,5.

15. *Salix caprea* (Boswilg)

15.1. Moermolen, België. Langs bospad; 378,5/378,7-121,1/121,4.

15.2. Grazen, gemeente Nieuw-Ginneken. Berkenbosje; 389,3-115,7.

15.3. Liesbos, gemeente Breda. Houtwal langs de Torendreef zuidzijde; 399,8-107,5.

16. *Tilia platyphyllos* (Zomerlinde)

16.1. Dorpsplein, Retie ten zuid-oosten van Turnhout in België. Oude, vermoedelijk 18e eeuwse, etagelinde. Vermoedelijk nog vruchten oogstbaar. 364,3-133,9.

16.2. De Lind, dorpsplein in de gemeente Oisterwijk bij het oude raadhuis. Oude etagelinde, vermoedelijk 17e eeus. Deze Zomerlinde is te benoemen als variëteit 'Vitifolia'. Geen vruchten; stekken reeds geoogst. 399,2-141,9.

17. *Fraxinus excelsior* (Gewone es)

17.1. Liesbos, gemeente Breda. Langs waterloopje in bos bij de Torendreef; 399,7-197,6.

17.2. Ulvenhoutsche Bosch. Ulvenhout, gemeente Nieuw-Ginneken. Langs bovenloopje van de Bavelse Leij; 396,5-114,7.

17.3. Bos ten noorden van 'de Krabben' onder Steenberg, gemeente Steenberg. Hakhoutbos bij de 'Watergang'; 397,3-81,9.

18. *Betula pubescens* (Zachte berk)

18.1. Bos ten noorden van 'de Krabben' onder Steenberg, gemeente Steenberg. Hakhoutbos bij de 'Watergang'; 397,3-81,9.

18.2. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Noordelijk deel bij de Turfvaart; 392,5-103,8.

18.3. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. middengedeelte bij de Turfvaart; 392,2-103,3.

18.4. Oudlandsch Laag, gemeente Steenbergen. Bos langs de Ligne en afgraving; 396,4-81,0.

18.5. Krabbebosschen, gemeente Breda. 394,6(7)-109,3(4).

19. *Betula pendula* (Ruwe berk)

19.1. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Noordelijk deel bij de Turfvaart; 392,5-103,8.

19.2. Pannenhoef, gemeente Rijsbergen. Middengedeelte bij de Turfvaart; 392,2-103,3.

19.3. Krabbebosschen, gemeente Breda. 394,6(7)-109,3(4).

20. *Salix fragilis* (Kraakwilg)

20.1. Bos ten noorden van 'de Krabben' onder Steenbergen, gemeente Steenbergen. In houtwal op de grens van weiland en bos, ten zuiden van de Watergang; 397,2-82,1.

november 1991.

N.Maes,
Achter Clarenburg 2,
3511 JJ Utrecht.